

התחדשות עירונית בעיר מעורבת באמצעות פעילות קהילתית | לוד

במאמר זה ברצוני לבדוק האם באמצעות מציאת מכנה משותף, ניתן לרתום את הקהילות השונות בעיר לפעילות אשר תעלה את הדימוי של העיר בעיני התושבים ובעקבות כך את הדימוי של העיר כלפי חוץ ובדרך זו להוביל להתחדשות עירונית.

העיר לוד אשר ממוקמת במרכז הארץ היתה לאורך דורות עיר מרכזית בא". משנות החמישים חלה הדרדרות במצב העיר עד למצב אותו אנו מכירים היום. אוכלוסיית העיר מונה היום כ-72 אלף תושבים, מהם כ-70% יהודים ו-30% ערבים. המקרה שאני מעוניין לבחון הוא של שכונת רמת אשכול בעיר לוד. שכונה זו אשר ממוקמת במרכז העיר נחשבת היום לאחת השכונות הקשות בעיר. הרכב האוכלוסיה בשכונה הוא כ-90% ערבים רובם פלסטינאים ששיתפו פעולה עם צה"ל וכ-10% עולים חדשים בעיקר מאתיופיה.

בכדי לבדוק את ההנחה הזאת, אסתמך על שלשה חוקרים שדנו בנושאים הנוגעים לעניין. מכס ובר במאמרו "על מעמד, סטטוס ומפלגה"; רוברט פארק במאמרו "העיר: הצעות לחקירת ההתנהגות האנושית בסביבה האורבנית"; וחיים יעקובי אשר חקר את העיר לוד לעומק והתייחס לנושא במאמרו "חיי השגרה בלוד על כוח, זהות ומחאה מרחבית בעיר המעורבת לוד".

לאורך השנים, נהוג היה לחשוב בקהילה התכנונית כי לצורך שיקום שכונות נחשלות הפתרון הוא פיזי בעיקרו. כך גם היה הנסיון בשכונות שונות בלוד כולל שכונת רמת אשכול. בשנת 1958 אושרה תכנית האב הראשונה ללוד. התכנית הוכנה בידי האדריכל ומתכנן הערים מיכאל בר. מתכנית זו נגזרה בנייתם של השיכונים הציבוריים.¹ "מסמכי התוכנית מהווים מניפסט מודרניסטי מובהק, הקורא לאיזור (zoning) וליצירת מערך תשתיות יעיל, המתעלם

¹ חיים יעקובי-חיי השגרה בלוד על כוח, זהות ומחאה מרחבית בעיר המעורבת לוד

לגמרי מן הקיים. בניגוד למרקם העירוני הרציף, שאפיין את העיר הפלסטינית, חילקה תוכניתו של בר את העיר ליחידות שכנות מופרדות, שביניהן מחבר מערך של כבישים ופארקים. מן הסכמה הכללית של תוכנית בר אפשר ללמוד גם על האידיאולוגיה של חברת המתיישבים היהודית, אשר ביקשה לראות את המרחב הנתון כמרחב ריק. בעוד שמתכנני ליד המנדטורית ביקשו לשמר את העיר העתיקה, 'לוד העברית' שתכנן בר באה להרוס אותה בשם המודרניזציה. כפי שמעיד המתכנן עצמו, "יש צורך לעבד תוכנית בניין ערים מפורטת מבלי להתחשב כלל במבנים הקיימים" (עיריית לוד 1952). ואכן, התכנון והפיתוח בלוד שאחר 1948 נתפשו כמחיקת "עיי המפולת" הקיימים. בסופו של יום גם בשיכונים שבנתה המדינה עבור העולים החדשים מתגוררת היום אוכלוסיה מעורבת.

מכס ובר שאל: "האם התודעה מחוללת את הסביבה הפיזית והטכנולוגית או להפך".

²"העיר, מנקודת המוצא שלנו במאמר זה, היא יותר מאוסף של פרטים, של מתקנים ציבוריים: רחובות, בתים, תאורה חשמלית, חשמליות, טלפונים וכיוצא באלה. היא גם יותר ממכלול של מוסדות וסדרי מנהל: בתי משפט, בתי חולים, בתי ספר, משטרה ובעלי תפקידים אזרחיים מסוגים שונים. העיר היא בראש ובראשונה מצב נפשי, גוף של מנהגים ומסורות, של עמדות והרגשות מאורגנות המעוגנות המנהגים והמועברות במסורות אלה. לשון אחר, העיר אינה רק מנגנון פיזי ומבנה מלאכותי, היא מעורבת בתהליכים החיוניים של האנשים המרכיבים אותה, היא יצירה של הטבע, ובייחוד-של טבע האדם".

בעיר מעורבת ובעיקר בעיר לוד, המרכיב החברתי חשוב ביותר. עניין המעמדות עולה בכל נושא אשר מתייחס למצב בו העיר נמצאת. כל קבוצה רואה את הקבוצה האחרת כאחראית למצב העיר. היהודים את הערבים, הערבים ילידי לוד את המשת"פים והבדווים ואלה ואלה את העולים החדשים מאתיופיה.

² רוברט פארק-העיר: הצעות לחקירת ההתנהגות האנושית בסביבה האורבנית | אורבניזם | ארסלינג | 2007

³"רשאים אנו לדבר על מעמד כאשר המשותף בין מספר אנשים הוא מרכיב סיבתי ספציפי של סיכויי החיים שלהם וזאת בתנאי ש:

1. מרכיב זה מתבטא אך ורק באינטרסים כלכליים, בבעלות על טובין ואפשרויות

להכנסה

2. מתבטא בתנאים של שוקי המצרכים או העבודה

...במקום ששאר התנאים שווים, יוצר אופן זה של חלוקה מונופול. על האפשרויות לעסקות כדאיות בשביל אלה, שכאשר יש טובין ברשותם, אין הם חייבים בהכרח להחליפם. אופן זה מגביר, לפחות בדרך כלל, את עצמתם במלחמות מחירים עם אלו שמהיותם חסרי רכוש אין להם מה להציע מלבד שירותיהם בצורה טבעית, או מלבד טובין בצורה שנוצרה מכוח עבודתם שלהם ואשר על הכל הם נאלצים להיפטר מן המוצרים האלה לצורך קיום בדוחק". מעמד האוכלוסיה בשכונת רמת אשכול הוא כמעט זהה. מדובר על אוכלוסיות אשר לא יכולות לתת דבר מלבד כח העבודה שלהם. עובדה זו משאירה אותם במעמד ירוד אשר לא ניתן לצאת ממנו. בנוסף לכך הסטטוס של הקהילות החיות בשכונה לא מאפשר להם לצאת ממעגל העוני בו הן נמצאות. קבוצות אלו של אוטסיידרים אשר בתוך הקהילות המורחבות שלהן נחשבות לקבוצות הסטטוס הנמוכות ביותר-אצל הערבים המשת"פים גם באים מעזה מקום נחשל וגם בוגדים באחיהם ואצל היהודים האתיופים הם קבוצה שבעלייתה נתפסת כאילו הביאה יותר נזק מתועלת.

⁴"קרבה וקשר שכונתי הם הבסיס לצורת ההתאגדות הפשוטה והאלמנטרית ביותר שאנחנו פוגשים בארגון החיים בעיר...השכונה בסביבה העירונית נוטה לאבד הרבה מן משמעות שהייתה לה בחברות פשוטות ופרימיטיביות ממנה. אמצעי התחבורה והתקשורת הזמינים, המאפשרים לפרטים לפצל את תשומת ליבם ולחיות בעת ובעונה אחת בכמה עולמות, נוטים להרוס את האינטימיות ואת הקביעות של השכונה...במקום שבו מתגוררים אנשים בני אותו גזע או בעלי אותה תעסוקה בקבוצות מתבדלות, נוטים הרגשות השכונתיים להתמזג עם טינות מטעמים גזעיים ואינטרסים מעמדיים".

³ מכס ובר-מעמד, סטטוס ומפלגה

⁴ רוברט פארק-העיר: הצעות לחקירת ההתנהגות האנושית בסביבה האורבנית | אורבניזם | רסלינג | 2007

בשכונת רמת אשכול אין היום מרכז קהילתי או מתנ"ס פעיל כמובן לא ספריה או פעילות חינוכית משלימה.⁵ גם מחירי הדירות ירדו כמעט ב-80% כך שלעזוב את השכונה באופן עצמאי לא ניתן.

רוברט פארק קורא לשכונות מסוג זה- "עיר בתוך עיר"- שכונות המאוכלסות בבני גזעים שונים בעלי מעמד דומה. שכונות אלו הן שכונות "מבודדות". לאוכלוסיה המקומית אין את יכולת ה"ניידות".⁶ "ניידות אינה נמדדת רק באמצעות שינוי המקום, אלא יותר באמצעות המספר והמגוון של הגירויים שהיחיד או האוכלוסיה מגיבים להם. ניידות תלויה לא רק בתחבורה אלא גם בתקשורת. **חינוך ויכולת הקריאה, כמו גם הרחבת כלכלת הכספים למספר הולך וגדל של אינטרסים בחיים במידה שתרמה להפיכת היחסים החברתיים לבלתי אישיים, הגבירו בעת ובעונה אחת במידה רבה את כושר הניידות של האדם המודרני."**

כל נושא שיקום העיר גם בממד החברתי הוא בעייתי מיסודו, מכיוון שגם השיקום נובע מנקודת מבט קולוניאלית. האוכלוסיות אשר לא יכולות להשפיע על קבלת ההחלטות לא נלקחות בחשבון. ברגע שקיימת "קבוצת סטטוס" אשר מונפול ההחלטות נמצא בידה, כל פעולה אשר תתבצע מתוכה, תיחשב כפעולה פוגענית כלפי "קבוצת הסטטוס" הנחותות ממנה.

⁷למרות הבעיות החברתיות של השכונה ההזנחה מצד הרשויות הביאה את דיירי השכונה היהודים והערבים להתאגד במסגרת "העמותה לסנגור קהילתי". התאגדות זו באה דווקא מרמת ההזנחה הפיזית של השכונה-הלכלוך, האשפה והעזובה אשר מהווה נושא מגשר בין הקהילות השונות לכדי מאבק משותף.

בשנים האחרונות נרתמה המדינה למאמצים לשיקום העיר. הגישה של המדינה היא ברמות המערכתיות והפיזיות ולא באה לפתור את בעיות היומיום של האזרח הקטן. יתר על כן נראה שגם כאשר יש הבנה במערכות התכנון שיש איכויות למקום, מינוף איכויות אלה נעשה בצורה מערכתית ולא מנקודת מוצא חברתית-אזרחית. כפי שחיים יעקובי מביא את דבריה של אלונה ניצן-שיפטן (2000), לפיה "התאפיין תהליך זה בשניות קונספטואלית: מצד אחד

⁵ מן העיתונות

⁶ רוברט פארק-העיר: הצעות לחקירת ההתנהגות האנושית בסביבה האורבנית | אורבניזם | רסלינג | 2007

⁷ Mynet שפלה-לוד: מחאה נגד מצב שכונות אשכול והחשמונאים | 24.06.10

שימש הנוף הילידי מקור השראה למתיישבים היהודים, ומצד שני היה זה אותו נוף עצמו שסימל יותר מכל את האחר המאיים. נראה לי, כי בלוד היה זה שינוי לכאורה בלבד. הדוברים דנו בשימור תבנית הנוף הערבית בלוד, אך בפועל ביטאה הרטוריקה שלהם את הגישה ההגמונית ומאחוריה עמדה תפישה השואפת 'לאלף' את הזמן והמרחב כאמצעי להבניית תחושת השייכות של קבוצת הרוב, המבקשת ליצור לעצמה הוויה 'אותנטית'".

בגישה כזאת המתכננים ניסו לרתום את משאביה ההיסטוריים של העיר לצורך בניית מערך תיירותי, ללא התחשבות באזרחים הגרים בעיר ביומיום ומתמודדים עם בעיות יומיומיות.

⁸פרויקט "גשר מהעבר" הוא פרוייקט ארכיאולוגי קהילתי בפארק השלום בלוד. פארק השלום ממוקם במרכז לוד בסמוך למרכז ההיסטורי של העיר ובסמוך לשכונת רמת אשכול המדוברת. פעילות זו מתעתדת לאפשר הטמעת ערכי הזדהות מקומית, אחריות לקהילה ולסביבה, גאווה מקומית וחיבור למורשת. פארק השלום נמצא במרכז העיר בסמוך לשלשה בתי תפילה פעילים-כנסיית 'סנט ג'ורג', מסגד 'אל עומרי' ובית הכנסת 'שער השמיים'. בלב הפארק ניצב מבנה החאן העתיק של לוד-חאן ח'ילו' מבנה זה הוא מרכז הפרוייקט. בקרבת החאן פועלים מספר בתי ספר יהודים וערבים וכן השוק הפורסם של לוד.

התכנון הוא כי ההשקעה במתחם באופן אשר יוכל לשמש כאתר תיירותי אשר יתוכנן, יוקם ויתוחזק ע"י אנשי השכונות יביא להשקעת משאבים בשכונות הסובבות ולפיתוח עסקים הניזונים מן המתחם.

האם הגישה המובאת כאן היא זו אשר תצליח לשקם את השכונה? את זאת יש לחקור לעומק לפני שמגיעים למסקנות ברורות.

מה שנראה הוא שלכל שכונה יש את הדינמיקה שלה ואת המאפיינים אשר יתרמו לאפשרות להתארגן ולשפר את המצב או לא. מקרה המבחן שהבאתי אולי לא מייצג, אך ניתן אולי ללמוד דווקא מהמצב המייאש של השכונה, כי קיימת אפשרות להתארגנות בכל מצב כל עוד קיים בסיס משותף כלשהו שעליו ניתן להסתמך וניתן ללוות את התהליך בצורה מקצועית.

⁸ מכון ישראלי לארכיאולוגיה-בראשית פרוייקטים קהילתיים

במאמר זה ניסיתי להביא את הדעות השונות בהקשר ליכולת להתייחס לשיקום שכונה ובהמשך להתחדשות עירונית, מתוך המרכיבים של השכונה-התושבים. ההבנה שיש חשיבות עליונה למעמד ולסטטוס של הקהילות הגרות בשכונה בין לבין עצמן, ביחס לאוכלוסיית העיר ובעיני הממסד. כמו כן היכולת או אי היכולת הכלכלית והתרבותית של קהילות אלו להוציא את עצמן ממעגל ההזנחה. לבסוף הנסיון למצוא מכנה משותף ברמה הפיזית והתרבותית בכדי למנף אותו להתארגנות מקומית לשיפור פני השכונה. במקרה של שכונת אשכול, על בסיס התארגנות שכבר מתממשת במסגרת ה"עמותה לסנגור קהילתי".

האם לוד תהיה מוקד תיירותי-"תכנית חסכון"-חדשות 2 – 08.08.10:

<http://www.mako.co.il/news-channel2/Economy-Newcast/Article-1c30e31f0925a21004.htm>